

ПЕТАР М. АНЂЕЛКОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију

НАУКА И(ИЛИ) РЕЛИГИЈА – ДА ЛИ ЈЕ БОГ ГРАНИЦА НАУКЕ ИЛИ НЕ?²

Сажетак

Да ли постоје границе науке? Да ли је Бог та граница? Наука и религија су од самог почетка две различите и дијаметрално супротне реалности између којих постоји фундаментална напетост и перманентна противуречност. Много је научника – од Конта, Фојербаха, Маркса, Диркема, Фројда – веровало у будуће друштво, друштво у коме ће наука доминирати, а религија нестати. Међутим, има и оних научника (Ентони Флу – „икона атеизма“) који притиснути необоривим доказима сами кажу „признајем, Бог постоји“. Разум (логос) насупротив вери за Аристотела значио је имати способност разликовања добра од зла. Модерна рационалност хеленски логос је претворила у калкулатски логос („добро је оно што је корисно“) – отуда је свет у коме живимо постао, захваљујући науци, „свет атомске технике, а прашумске етике“ (Јустин Поповић). Ово време је време организованог, институционализованог свеопштег унижавања људи и научно-технолошког уништавања људи. Наш свет живота лишен је смисла и јури у суноврат. Аутор у раду заступа становишта да наука и религија нису и не треба да буду две супротстављене реалности, да Бог није граница науке, већ да, у временима када је велико огледало света разбијено, морају бити на истом задатку, а то је наћи и очувати сврху постојања овог света. Дакле, на трагу поуке Светог Максима Исповедника, да

¹ profapetar@gmail.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту III 47023 Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

је наука без религије и долойоклонство, а религија без науке фантасија, наука и религија, уз међусобно уважавање и толеранцију, треба да теже истом циљу: очовечењу човечанства.

Кључне речи: наука, религија, разум, вера, савремено друштво

*Наука не чини немоћним веровање у Бога
само чини моћним неверовање у њега.*

Физичар Стивен Вајнберг

*Наука без религије је хрома;
религија без науке је слепа.*

Алберт Ајнштајн, Свет у коме живимо

Живимо у свету који се између осталог назива и постхришћански. У свету који за свој идеал има самољубље, у којем је најважније задовољити страсти, лагодно живети, не жртвом и љубављу, него са егоизмом и похлепом. Овај свет не жели да чује ништа о суздржавању, о господарењу над страстима, о пожртвовању, о жртви. Време у коме живимо, због смене, али и сукоба империја, препуно је ризика („ризично друштво“ – Бек) и егзистенцијалне несигурности. Живимо у „култури трептаја“ (Тофлер), али не трептаја срца и животне разиграности, већ трептаја виртуалне стварности, која све више потискује реалну, једину праву, а људе гура у празнину препуну стрепње и бриге. Због тога ће Тофлер тврдити да је „трећи талас“ цивилизације далеко од „прве истински хумане цивилизације у писаној историји“ (Тофлер, 1983, стр. 30.). Живимо у „технолошком варварству“ које, како пише Зоран Видојевић, има троструки лик: „потчињавање, обезличење и удобност“ (Видојевић, 2015, стр. 270). Битна одлика модерних тоталитаризама јесте „побуна против слободе“ (Карл Попер). Данашњи (нео)либерални тоталитаризам, који има глобалан карактер, такође је таква побуна само прекривена идеологијом слободе. И што је најважније, он легализује масовно убијање у име слободе. Ками је давно писао да живимо у времену „савршеног злочина“. Камијев „савршен злочин“, данас у времену глобализма, прерастао је у „савршен“ глобални злочин. Глобални злочин је „савршен“ зато што се врши у име хуманизма, „истинске вере“, „цивилизацијског напретка“ и „људске среће“. Такође, „савршенство“ овог злочина огледа се и у „савршеним“ технологијама масовног убијања, али и бројности облика и ефикасности душевне окупације којима се оно правда. Рационализација се увелико преокреће у ирационализацију, а у том свету збива се посебна врста рата. То је „рат против

истине“ (Ц. Ризен). Хуманизам и слобода морају бити универзалне вредности, без тога они су обмана и отворена лаж.

Ако је смисао живота најпрече питање, како је тврдио Ками, где човек да тражи и на шта да се ослони у потрази за одговором? „Има ли за смисао наде“ (Блох) у овом орвеловском свету у коме лаж постаје истина, а истина лаж? У „размађијаном свету“ (Тејлор) у коме доминира осећај нелагодности, где да тражимо смисао када смо утонули у ништавило? Може ли се досегнути смисао у свету у коме су силе танатоса јаче од сила стварања, у „вишеструком трагању за нечим у њему и изван њега, нечим што би могло да надокнади смисао изгубљен нестанком трансценденталног“ (Тејлор, 2011, стр. 304)? Доминантна западна цивилизација (барем у прошлом, а са надом да не и у новом веку) увела је свет у „ново тамно доба“ (Аластер Макинтајер). Религија скромности и жртве у постмодерном друштву замењена је потрошачко-хедонистичком псеудорелигијом где „просветљени свет сија у знамењу тријумфалног зла“ (Хоркхајмер-Адорно, 1989, стр. 17). Егзистенцијално стање човека постмодерног времена је разапетост: разапетост између праве и виртуалне стварности, истине и лажи, стрепње и наде... „Религиозна потреба за смислом, која је покренула процес модерне рационализације, бива незадовољена, а уместо ње се јавља осећање бесмисла као пратеће расположење унутар световног настојања за усавршавањем“ (Жуњић, 2009, стр. 145). Дакле, у трагању за смислом, којим путем да идемо – научним и (или) религиозним?

ЗНАЊЕ ПРОТИВ ВЕРЕ – ИМА ЛИ ПОТРЕБЕ?

Историја развоја филозофије – науке, је и историја сукоба и неразумевања са религијом. Богови су подарили „највећи дар“ људима – филозофију (Платон), али као и у Библији, где се каже да је радозналост прве људе одвела у грех, тако је било и са филозофијом. Пробуђен, а радознао људски ум кренуо је новим путевима ка истини. Међутим, уместо да стреме ка истом циљу стварању „раја на земљи“, научни поглед се окомио на теолошки са намером да га негира и одбаци. То је било време узлета филозофије и науке са прокламованим начелом „човек је мера свих ствари“ које је са Римском империјом одвело у декаденцију и човека и бога. Религија је узвратила ударац. Тихо и ненаметљиво, али упорно и темељно, постала је доминантни поглед на свет, а и принцип уређења живота у друштву и потпуно је потиснула науку, ставивши јој у задатак да доказује и образлаже теолошке истине (схоластика). Опијена својим тријумфализмом, посебно након велике Шизме, догмата о непо-

грешивости римског папе и инквизиције, религија се посебно на западу претворила у судију (инквизицију) и тиме се потпуно удаљила од својих прокламованих начела.

Са модерним добом, новим и старим хуманизмом у којима је човек мера свих ствари и новим принципом „знање је моћ“ (Бекон) на историјску сцену ступа нова класа – капиталистичка. Ново доба доноси и нови морал, који је утемељио Макијавели – „циљ оправдава средство“, односно „кад си у лошем друштву не исплати се бити добар“. Новој класи животни принцип постаје девиза да је „новац мерило свих ствари“ (Маркс) и да је профит изнад свега. У трци за профитом наука постаје производна снага, снажно и брзо се развија и тиме опет долази до тријумфа науке, а до „смрти Бога“ (Ниче). Међутим, као што обично бива, тријумф науке и смрт Бога није учинио човечанство хуманијим, а планету земљу бољим местом за живот људи. Улрих Бек мудро примећује да „модерно друштво није болесно од својих пораза, него од својих победа“ (Бек, 2011, стр. 43). На опасност од злоупотребе науке упозорава и Френсис Бал, јер се „она уместо да буде слуга претвара у човековог господара и омогућава пакао на земљи“ (Бал, 1997, стр. 48). Ризично друштво као последица неконтролисаног развоја науке увело је свет у „аморални морализам“ (Љубинко Милосављевић).

Шта нам овај кратак историјски увид у однос науке и религије говори? Осим перманентног сукоба и тријумфа једног на штету другог погледа на свет, он се увек временом претварао у пораз, али непобитна истина је да је увек ишао на штету човечанства. Дакле, доминација једног или другог погледа на свет увек је ишла на штету људском роду. Иако је наука давно напустила идеју постојања надприродног бића којим објашњава низ догађаја у човеком социјалном и личном животу, као и природном окружењу који негује религија, несумњиво је да религија као једна врста веровања јесте човекова дубока потреба, односно „религија има прошлост, садашњост, будућност, може бити и мртвих богова, али религија остаје вечита“ (Цвитковић, 1996, стр. 49). За Арнолда Тојндиа религија је „извор животности цивилизације“, а за Фројда – најважнији део у инвентару једне културе (Фројд, 1986). Указујући на нераскидиву повезаност божанског и људског Николај Берђајев, руски религиозни филозоф, бележи: „Идеја Бога представља највећу људску идеју. Идеја човек је највећа божија идеја. Човек очекује рађање Бога у њему. Бог очекује рађање човека у њему“ (Берђајев, 1985, стр. 58). Блеза Паскала човек без вере подсећа на реку без извора, стога он указује да пут до Бога води кроз срце: „Срце осећа Бога, а не разум, ето шта је вера: Бог кога осећамо у срцу, а не у разуму“ (Паскал, 1965, стр. 43). Занимљиво је и вредно пажње подсетити

и на речи Ивана Иљина, који када је реч о вери и потреби човека да верује у нешто или неког, каже: „Уистину није свеједно у шта људи верују и у много тога у шта људи верују не треба веровати, јер од тога ништа неће испасти осим штете и пропасти. Вера указује човеку његов животни пут, она одређује његов однос према себи, према људима, према природи, и свему што је свето у животу човека. Отуда уопште није свеједно да ли човек верује у банално, оно што раздваја, наказно, заглибљујући се услед тога у животињство и злобу, или верују у духовно вредно, сједињујуће и лепо, захваљујући чему лебди попут анђела у благом и мудрој служењу. Ето зашто треба утврдити да није све без изузетака достојно вере“ (Иљин, 2012, стр. 16). Човек се не може уздизати без божанске висине, сматра Ђуро Шушњић и наводи: „Нема развоја личности без божанског као мерила“ (Шушњић, 1997, стр. 40).

Иако су половином прошлог века скоро сви представници друштвених наука заступали тезу да ће прогресивно одвајање религије од осталих сфера јавног живота неповратно смањити утицај религије на свакодневни живот људи и довести до опште секуларизације, компаративни емпиријски подаци о религијским ситуацијама у савременим друштвима показали су да религија не само да није исчезла него је опстала, а у појединим савременим друштвима, традиционалним и модерним, све више се намеће као један од главних креатора јавног живота. Десекуларизација је постала неизоставни појам када говоримо о религијским променама, како савремених индустријских и постиндустријских друштава тако и постсоцијалистичких, друштава у транзицији. То нас упућује на закључак да теорију секуларизације не треба одбацити, већ ревидирати на начин који ће уважити проблеме које стара теорија секуларизације носи, и истовремено помоћи у сагледавању модерних друштава. Наиме, тачно је да секуларизација наступа убрзаним кораком, али је истина и да свето испољава изузетну моћ преживљавања. Средње решење нуди Хемонд. Кључ је, према мишљењу овог аутора, да препознамо свето усред световног (Хемонд, 1994, стр. 142–149).

Није ли човек неизлечиво религиозан? – пита се један од најутицајнијих социолога религије на просторима бивше Југославије, Ђуро Шушњић. Јер без обзира шта мислили о религији, колико год је одбацивали и негирали „једна нас чињеница тврдоглаво опомиње да будемо објективни: религија живи и живи откад је живота. То је оно што радује вернике, збуњује пророке њене пропасти, и љути атеистичке активисте. Ако је религија заблуда, како то да се човек још није ослободио те заблуде? Та он је одбацио заблуде које су вековима важиле као једине истине. Зашто ову заблуду држи за истину од почетка свога живота? Ако је религија израз незнања, како то да напредак у

људском сазнању не елиминише религију као заблуду? Ако је религија израз беде и протест против беде, како то да у високо развијеним индустријским земљама, у земљама са највишим животним стандардом не наилазимо на појаву ишчежавања религиозности?“ (Шушњић, 2004, стр. 7–8).

Човек је биће потреба и радознало биће. Радозналост и чуђење, како је Платон тврдио, изнедрили су филозофију, највећи дар који су богови подарили људима. Дакле, и сам Платон, један од највећих умова Антикe, колевке европске духовности, тврди да су разум богови људима подарили. Опет, када говоримо о потребама, јасно је да човек има бројне и разноврсне потребе. Када је реч о науци, јасно је да она задовољава једну од битних човекових потреба – потребу за сазнањем. То логично значи да наука не може да задовољи многе друге различите потребе и да је вредност науке и научног разума ограничена. И баш ова ограниченост науке у задовољавању људских потреба оставља слободан простор за религију. О томе Унамуно прецизно каже: „Јер наука, као замена религији, и разум као замена вери, увек су пропадали. Наука ће моћи задовољити, и заиста задовољава, у великој мери наше растуће логичке или интелектуалне потребе, нашу жељу за знањем и упознавањем истине. Међутим, наука не задовољава наше осећање и вољне потребе, нашу жељу за бесмртношћу, и не само да је не задовољава, она јој противречи. Рационална истина и живот су опречни. И постоји ли нека друга истина сем рационалне истине?“ (Унамуно, 1967, стр. 94).

Дакле, можемо ли свет, а посебно друштво организовати само на рационалној основи? „Они који настоје да организују друштво искључиво на научној рационалности понашају се нерационално зато што занемарују нерационалне аспекте индивидуалног и друштвеног понашања. Рационална интерпретација нерационалних елемената у животу појединаца и друштва тежи да те елементе посматра као ирационалне и тиме у ствари не успева да види значај и смисао који ти нерационални елементи имају у животу појединца и друштва“ (Шушњић, 1997, стр. 35). Наука као разумско знање, по својим практичним учинцима поцепана је на две супротстављене димензије. Ону која води ослобађању човека од заблуда, као и побољшању услова његове егзистенције, и ону у којој апсолутизовани разум води властитој дегенерацији и нихилизму, стога и апокалиптичким могућностима света. Сем тога, научно знање, смисао постојања и срећа могу се разилазити. Овоме треба додати став Унамуна, са којим се слажемо: „Чему знање да се објасни срећа, ако њиме не може да се постигне срећа“ (1967, стр. 90). Знање и мудрост се не поклапају. „Шта ће ми истина ако ме не доведе до смиренумља“ учио свети Јован Богослов. Не треба заборавити ону опомену садржану у „Књизи пропо-

ведниковој“ где стоји да „ко умножава знање своје, умножава и муку своју“. Јер знање, како истиче Броновски, није нотес чињеница. Оно је изнад свега одговорност за цјеловитост нашег бића, за нас као етику бића“ (Броновски, 1984, стр. 436). Религија је усмерена на решавање загонетки људског живота о којима наука може веома мало или нимало да каже. Научни одговор често не задовољава нити може да задовољи потребе јединке или групе. Моћ религије долази до изражаја тамо и онда, где и када престаје моћ науке. Религија је покушај да се објасни оно што није могуће објаснити научним средствима. Наука нуди само једно решење човекових проблема. У свету који нема смисла, зато што се тај смисао не може извести из чињеница тога света, већ у њих унети, религија не само што пружа ауторитативно објашњење већ нуди и избављање, спас. Зато се критика религије доживљава као разочарање. „Критика религије разочарава човјека, да би мислио, радио, обликовао своју стварност као разочаран човјек, као човјек, који је дошао до разума, да би се кретао око самог себе и тиме око свог стварног сунца. Религија је само илузорно сунце, које се окреће око човјека, све дотле док се он не креће око самог себе“ (Маркс-Енгелс, 1965, стр. 74). Човек ће увек имати потребу за нечим што је апсолутно. Ту потребу да неизвесно замени извесним, смртно у бесмртно задовољава религија, јер док има таквих потреба (а увек ће их имати) човек ће бити религиозан. Есад Ћимић је лепо приметио да „наука нуди истинито објашњење човекове смрти, али веома непријатно, док религија нуди неистинито, али веома пријатно. Између непријатног и пријатног човек је склон да изабере пријатно. Наука је научно објашњење чињеница. Религија је вредносна интерпретација чињеница“ (Ћимић, 1966, стр. 46).

Ако универзум није хаотичан – а наука се труди да докаже да није – већ уређен, онда је људски разум исто тако уређен да би уопште могао да сазнаје рационалност универзума, што опет наводи на идеју да мисао управља светом. Ту мисао теолози зову богом, а наука законитошћу. И наука и религија полазе од извесних претпоставки које не могу доказати. Наука, на пример, не може да докаже постојање спољашњег света. Оно што ми знамо о том свету заснива се на нашим доживљајима тога света. Ми знамо о спољашњим објектима преко наших чула и знамо само то што нам та чула достављају (ма колико она била технички продужена). Знамо чак и то да нас чула често varaју, како нас је Кант учио. То значи да ми не знамо какви су објекти сами по себи, ми судимо о њима посредно, преко података који до нас доспевају кроз наша чула. Какав је свет по себи ми не знамо, нити можемо да знамо. „Наука не може да докаже постојање законитости у свету, али све што ради, ради на основу вере да та законитост постоји“ (Шушњић, 1997, стр. 28). Ни теологи-

ја не може да докаже да Бог постоји, али све што она даље каже заснива се на тој претпоставци или вери да Бог постоји. У том погледу, дакле, и наука и религија деле исте тешкоће. М. Ј. Јингер сматра да је однос између научних и религијских исказа четворострук: а) могуће је да наука одбаци сваки религијски став који је у супротности са емпиријском евиденцијом; б) могуће је да се научни искази сматрају потпуно различитим од религијских исказа, и да, према томе, те две врсте исказа не могу никада бити у сукобу; в) могуће је да се сматра да религијски искази изражавају више истине у односу на научне истине и г) могуће је да се религијске истине поклапају са научним истинама (Према Шушњић, 1997, стр. 29).

Научни материјализам, односно сцијентизам, грађен је на претпоставци да једино наука може осигурати све знање до којег човечанство уопште може доћи. Основна претпоставка од које полази овакав став јесте да постоји само једна стварност, природа, која се једино науком може спознати и објаснити. Питање које се може поставити јесте да ли, ако наука доследно следи каузални низ, неће на основу разних манифестација узрочности и несамодовољности природе и човека доћи до закључка о неусловљеном самоузрочном битку (Нусу, како је Аристотел закључио). Такође, логично питање које се намеће, ако прихватимо хипотезу (дакле, хипотезу, а не научно доказану тврдњу) о настанку света путем „Великог праска“, је следеће: ако је свет настао из општег почетног хаоса у „првобитном праску“ откуда накнадни Логос законитости процеса у природи? Дакле, не води ли нас законитост која постоји у процесима до Законодавца целине света? Питање морала нас такође наводи на помисао о Створитељу. Јер откуда, као што се пита Расел, савест у човеку, није ли управо она доказ о божјем и постојању? (Расел, 1976). Достојевски је, бавећи се питањем злочина и казне исправно закључио, ако Бога нема онда је све дозвољено, а то нас неминовно води у анархизам и нихилизам. На тај начин долазимо до Волтерове позиције да: „кад Бог не би постојао требало би га измислити“.

КОСМОЛОГИЈА И (ИЛИ) КОСМОГОНИЈА

Вечно питање које остаје отворено: космологијско и (или) космогонијско стварање света; еволуција и (или) стварање; теорија „Великог праска“ и (или) Бог. Наравно, о томе постоји велики број теорија, како научних тако и теолошких, а то у овом раду нама није приоритет, јер циљ је пледирање на сусрету, а не на сукобу ова два погледа на свет.

Шта нам наука са сигурном извесношћу доноси? Најпре, да је свет настао у одређеном тренутку. Дакле, космологија излази са теоријом (хипотезом) „Великог праска“ (Big bang theory). Међутим, ова теорија (хипотеза) нема одговор на најбитније питање: шта је омогућио „Велики прасак“? Односно, шта је управо извор свемира, почетног стања, првог покретача, како би рекао Аристотел. Вечити сукоб науке и теологије (отворено је питање да ли је и потребан и оправдан) јесте и питање постанка живота и човека. Дакле, ако наука заступа став о еволуцији живог света, а теологија да је Бог створио свет, онда су то два потпуно различита погледа на свет. Међутим, ни сами научници нису потпуно сагласни о хипотези еволуције као научној теорији настанка живог света. Све је више оних који изражавају сумњу у ту теорију. Према томе, ако логички следимо доказе можемо свакако доћи до закључка да стварање и еволуција нису два противуречна појма која се искључују, већ обрнуто. Трагање за првим покретачем наводи нас на мисао да је неко (Бог) створитељ, а да се наравно живи свет у одређеној мери мењао током еволуције.

Такође, велико отворено питање јесте: да ли је човек настао током еволуције? Свакако се без икакве сумње може говорити о еволуцији људског тела, али шта је са људском душом, за коју већина људи и научника и лаика верује да постоји?. Није ли људска душа, као што нас теологија учи, створена од Бога? У вези са овим питањима могли би закључити да еволуција и као хипотеза и као процес свакако постоји, али да она никако не одбацује Божије постојање као првог узрока. Јер, управо антропијско начело на коме наука инсистира један је од снажних доказа да је свемир створен. Наиме, научници су утврдили и израчунали разне параметре свемира у којима су утврдили чврсту везу између тих параметара и живота на Земљи. Наука нам доказује неопориву чињеницу да је живот у свемиру немогућ без темељних константи физике које имају актуелне вредности. Рецимо да је тзв. „јака сила“ која држи на окупу честице атома била само мало слабија, стабилни елемент би био само водоник, а онда је јасно да са једним елементом не би било живота. Обрнута, да је само мало била јача, онда би било само тешких елемената. То опет упућује на исти закључак. Низ таквих примера, који нам показују одређено савршенство стварања, воде нас на мисао о научном доказу о постојању Врховног Бића.

Стари Грци, са којима је започела филозофија рационалног мишљења, сматрали су да је свемир вечан, а такође и да нешто не може настати из ништа, односно да нешто увек мора доћи из нечега. Место сусрета знања и вере први је, у периоду грчке патристике, назначио Атенагора: „Свет је брод који се креће под руководством искусног крманоша, и посматрање сврсисходности

тога кретања већ само мора да наводи на мисао о крманосу – и притом једином“ (Према, Мајоров, 1982, стр. 69). Несугласица која се јавила између науке и теологије да нешто не може настати из ничега, хришћанске тврдње да је Бог све створио из ничега (*ex nihilo*) и да се стварање догодило са почетком времена, најупечатљивије је анализирао и на неки начин решио Тома Аквински. Његова анализа се пре свега заснива на разлици између стварања и промене. Дакле, све док постоји промена, мора постојати и нешто што се мења. Свака промена везана је за материјалну стварност. Стварање је пак радикални узрок свега што постоји и оно није предмет природних наука, већ метафизике и теологије. Тома Аквински заступа дијалогски однос са којим настоји да повеже хришћански поглед на свет са природним наукама. Бројни научници, како из друштвених тако и из природних наука, у савременим условима настоје, позивајући се управо на сам развој науке, да покажу да је теорија еволуције научно немогућа. Навешћемо неколико примера: Дјуен Гиш, професор природних наука на Институту за проучавање и стварање у Калифорнији, изучавајући фосиле, недвосмислено показује и обара еволуционистичку теорију, показујући управо да фосили највише негирају ту теорију. Тврдња, коју аргументовано доказује у књизи *Крах Еволуције* је да еволуције у прошлости није било ништа више него што се одвија данас (Гиш, 2000).

Центри у својој књизи *Мала мистерија стварања* између осталог каже: „Колико је разумно веровати да је порекло наше планете само последња фаза у еволуционом развоју свемира? Претпоставља се да је Велики прасак створио само водоник и хелијум, само 2 од 92 елемента Земљине коре. Одакле онда осталих 90 елемената воде порекло? Теоретски дошли су из термонуклеарних фузионих реакција пре више милијарди година дубоко унутар одређених звезда. По овом сценарију, свемир је лагано попрскан овим осталим елементима када су ове звезде касније експлодирале (супернове). Претпостављајући ово, како су се остаци супернова, разбацани у огромном међузвезданом простору, поново акумулирали и постали сирова материја за Сунчев систем? Мој курс из космологије то никада није објаснио, као ни како звезде могу да се развију из Великог праска. Колико је веродостојна идеја да планете воде порекло из огромног гасовитог прстена око Сунца? Шта је створило прстен гасова? Које је оправдање за веровање да је Земља настала када се део прстена сјединио у ужарену, растопљену сферу – протоземљу?“ (Центри, 2000, стр. 15).

Молекуларни биолог светског гласа, Аријел Рот, у својој књизи *Наука открива Бога*, поставља питање: Да ли је могуће научним методима доказати биће бога? Рот показује да сам развој науке управо иде у прилог тврдње о

постојању трагова Дизајнера, планера чији ум надилази научника и чија дела још увек тако мало разумемо. Последњих година више је значајних научних открића открило такву прецизност и комплексност у постојећем свету да постаје врло тешко сугерисати да је све што постоји настало само по себи, просто случајно. Изгледа као да је један врло разуман Бог морао бити умешан у планирање чудесних сложености које налазимо свуда по универзуму. „Занимљиво је по питању постојања Бога“ указује Рот, „то да су пионири модерне науке, као Кеплер, Галилео, Бојл (Boyle), Паскал (Pascal), Лине (Linné) и Њутн (Newton), сви укључивали Бога у свој научни поглед. Они су често говорили о Богу и за њих су њихове научне студије биле откривање закона које је створио Бог. Ти интелектуални дивови показали су како наука и Бог могу ићи једно с другим док се проучава природа. Од тог времена се путеви науке и Бога разилазе, и данашња наука у суштини игнорише Бога“ (Рот, 2007, стр. 8). Посебно је значајан пример Исака Њутна, једног о твораца модерне науке кога је одликовало дубоко поштовање према Богу и чврста преданост њему кроз научна истраживања. Њутн је говорио да „То Биће влада целим светом, не као душа света, већ као Господар над свим; ... Свевишњи Бог је Биће вечно, бескрајно, апсолутно савршено“ (Према: Рот, 2007, стр. 17). Рот наводи и друге примере попут Блеза Паскала, који је био дубоко религиозан човек, његова имплицитна преданост Богу види се из његових речи да „Целокупни ток ствари мора имати за свој циљ успостављање и величину религије“ (Исто, стр. 18). Такође, и случај енглеског научника Роберта Бојла кога многи сматрају оцем хемије. Бојл је веровао да човек слави Бога објашњавајући Његово стварање, да је Бог створио свет и да је стално потребан да би свет и даље постојао (Исто, стр. 18).

Посебно оштар у критици теорије еволуције је Харун Јахи, који у предговору познате књиге *Обмана еволуције: научни колајс дарвинизма и његова идеолошка позадина*, између осталог каже: „У ствари, материјалистички погледи сваке врсте, са Марковим идејама на челу потпуно су пропали јер је теорија еволуције, која је заправо једна догма из 19. века на којој материјализам опстаје, апсолутно поништена захваљујући открићима савремене науке. Наука је победила и наставља побијати материјалистичке хипотезе које признају само постојање материје и ничег више. Наука, такође, демонстрира да су сва бића продукт стварања Једног Супериорног Бића. Намера ове књиге је да изложи научне чињенице које јасно побијају теорију еволуције на свим пољима и да информисе људе о прикривеној, крајњој и стварној намери ове такозване 'науке' која је, у ствари, само обмана“ (Харун, 2002). Приметно је

да је број оних, и у свету и код нас, који су заговорници напуштања теорије еволуције све већи.

У свету постоје бројна истраживања религиозности научника. Тако, Артур Табрум у својој књизи *Религиозна веровања савремених научника* даје резултате једне анкете спроведене међу енглеским и америчким научницима. На постављена питања о религији примљен је 181 одговор; 48 није могло бити објављено јер то нису дозвољавали њихови аутори, а од осталих одговора осамнаест је двосмислено и неодређено, три су отворено атеистичка, а осталих 12 позитивно су расположени према религији. Сличне резултате показала су и испитивања Цеклера у књизи *Божји сведоци у царству природе*, Кнелера у књизи *Хришћанство и представници најновије природне науке* и Енгела у књизи *Највиши духови о највишим питањима* (Према, Калезић, 1972, стр. 76). Еберхард Денерт написао је књигу *Религија истраживача природе*, као одговор на Хекелову књигу *Тајне светиња* (Хекел, 1912) и у њој наводи 300 научника највишег ранга, интересујући се за њихово расположење и став према религији. Од тридесет осморо није добио податке, а осталих двеста шездесет двоје овако је одговорило: петнаесторо је индиферентно, двеста четрдесет двоје је верујуће, а свега петоро су атеисти (Према: Вучић, 1967, стр. 18). Такође и Владета Јеротић наводи резултате једне тајне анкете спроведене у Америци међу најугледнијим научницима (међу њима и нобеловцима), по питању њихове вере у Бога. 40% анкетираних изјаснили су се да верују у Бога, 40% да не верују, а 20% није знало да одговори. Он као закључак ових резултата наводи сјајне речи Светог Максима Исповедника, једног од највећих хришћанских теолога свих времена из 7. века: „Наука без религије је идолопоклонство, а религија без науке, фантазија. На ову мисао надовезују се речи Алберта Ајнштајна: „Ко не прихвати недокучиву мистерију, не може бити научник“ (Јеротић, 2014, стр. 20). Овом приликом наводимо и један пример „преумљења“ и преласка из једног у други табор. Постоји само један научник у историји који је био назван „икона атеизма“ и „шампион атеизма“ – др Ентони Флу. Пред бројним камерама др Флу је изјавио: „Сазвао сам ову конференцију за штампу да вас обавестим да сам постао религиозан. Под притиском јасних и недвосмислених научних чињеница морао сам да прихватим да Бог постоји“.

Према томе, могли бисмо да закључимо да је сам развој науке бацио ново светло на безбројна чуда природе која потврђују тврдњу да је овај свет створен и да није могао настати случајно, како тврди теорија еволуције. Археологија, геологија, астрономија и друге научне дисциплине показале су да постоји потпуни склад између савремених научних открића и извештаја датих

у Библији. Искусвена наука не може да утемељи саму себе и зато је принуђена да себе заснује на претпоставкама изван себе. Као што теологија почива на одређеној претпоставки, исту судбину дели и наука. Можда наука има предност у томе што једну претпоставку може да замени другом, што у теологији није могуће. У сваком случају, пошто се наука као систем сазнања темељи на неком систему веровања, јасно је да она не може бити чиста разумна делатност, због тога Анселмо има право када каже: „Ја верујем да бих могао да разумем“. Такође, чувена је Пасклова опклада на бога која гласи: „Ако верујеш у бога, а бога нема, ништа не губиш; али ако не верујеш у бога, а бога има, можеш све да изгубиш“.

Ка закључку – једна истина, а два пута ка њој

У расправи о односу науке и религије полазна основа мора бити и остати *толерантност, дијалог и заједнички циљ*. Толерантност подразумева почетну позицију у којој су обе стране равноправне, где ни наука, али ни теологија нема права да сматра да је надмоћнија у односу на ово друго. Нико нема право на ексклузиву и надмоћну позицију. Јер знамо да надмоћна позиција ником није дата. Дијалог произилази управо из свести о равноправности. Када се таква свест формира, онда се може трагати за заједничким садржаоцима и научних и теолошких теорија. Посебно у чему могу једна другу допуњавати су ствари и појаве где и једна и друга теорија стоје пред нерешивим проблемима. Према томе тај дијалог треба да се од општих сведе на конкретнија питања и проблеме. У дијалогу науке и религије треба открити заједнички циљ коме и једна и друга теорија треба да теже. Филозоф Едмунд Хусерл је за научнике рекао да су „службеници човечанства“. Слично би могло да се каже и за теологе. Религијско осећање (условно ирационалност) и интелектуални порив (условно рационалност) две су истовремене, неодвојиве природе људског бића. *Homo sapiens* је и *homo religiosus*. Зато су и наука (опште, стваралаштво) и религија (вера, теологија) заправо на истом путу и задатку осмишљавања света али и откривања човека у човеку.

Савремена друштва живе новим начином живота који би се најкраће могао описати као експлозија равнодушности. Ову појаву први је у религији уочио Џонатан Раух, назвавши је апатеизам (амалгам речи апатија и атеизам). Апатеизам није систем веровања, то је начин на који савремени човек верује. Људи иду у храм у потрази за комуникацијом са другим људима, за припадношћу, за социјализацијом, а не због могуће комуникације са Богом или натприродним силама. Више од свега је интересантан податак да се

људи уопште више не осећају заинтересованим за своју, поготово за туђу религију. Њих не погађа ни ако неко из њихове околине негативно говори о њиховој вероисповести. На делу је општа десакрализација духовног простора савременог човека. „Бог је мртав, велики циљеви ишчезавају, али за то нико не хаје... Наша вучја глад за сензацијама, сексом, ужитком не скрива ништа, не компензира ништа, нарочито не провалију отворену смрћу бога“ (Липовецки, 1987, стр. 32).

Секуларни и масовни фактори социјализације и васпитања младих супротстављени су утицајима религије, па и вредносном систему на којем се заснива. Није у питању само погубно дејство информатичке револуције, која представља „информатичку бомбу“ (Вирилио, 2000) за рушење духовности и културног наслеђа човека, него и свеопшта деструкција вредности и дехуманизација света у којем нема места за Бога, али ни за човека. Јер, смрт Бога увек се показивала на делу, као и смрт човека. Његово одржање и смисао трајања угрожавају појаве глобалних размера у којима зло замењује добро, лаж истину, насиље правду, ропство слободу, једнакост дубоке поделе и лажни идоли Бога, а оне се не могу превладати без повратка на универзалне духовне вредности и без обнове аутентичне културе и уважавања стварних потреба човека. Никада идеја хуманизма није толико злоупотребљавана као данас. Никада њено тумачење и делање под њеном заставом није било лицемерније него сада. Она се све више баца на сметлиште историје, као нешто одавно превазиђено и труло, или, што је још горе, постаје маска политике новог поробљавања света. Ретко када се у модерном добу, као у овом тренутку, јављала потреба за теоријским спасавањем бити те идеје, али и за реконструкцијом приступа њеном опредмећењу. Јер је хуманизам неодржив не само као остатак прошлости и институционализовано лицемерје него и као заводљива „велика прича“, готово без икаквог додира са „светом живота“, те је зато претежно испуњена празнином. Стога се намеће низ конкретизованих питања. Како се и да ли се може бити хуманиста у свету у коме превлађују суровост, себичност, легализована пљачка и цивилизација прождирања? Како изаћи из историје као хегеловске „крваве кланице“ и „духовног животињског царства“, мада оно није само духовно? Како савладати радикално зло и патњу који и данас плаве свет какав јесте? Стога се може закључити да је кључни испит делотворности хуманизма, како исправно закључује Жуњић „способност отклањања или бар смањивања перманентне кризе смисла“ (Жуњић, 2009, стр. 74).

Овај свет и човек у њему постају сваким даном све несигурнији. И сваким даном расте човекова потреба за неким чврстим, јасним и сигурним аутори-

тетом. Зло, знање и насиље су два лица једног истог процеса радикалне дехуманизације. То је битно обележје двадесетог века, а то је и навело Прима Левиа да каже „ако постоји Аушвиц, онда Бог не може постојати“ (Према, Свенсон, 2006, стр. 30). И овај нови век у који смо закорачили, за сада, не само хронолошки већ је и по злу наставак је претходног века. И данас зло доминира светом, тачније, силе које га производе. Знање није идентично с добром. Има и злог знања, везано за насиље и масовно људско истребљење. Због тога, како примећује Видојевић, „свако знање подлеже вредносним мерилима. Истина није само епистемолошка категорија него је и једна од темељних људских вредности. Знање које служи поробљавању, поготово усмрћивању невиних људи, смишљеној лажи и великој неправди, је опако знање. Оно је битна одлика културе смрти“ (2016, стр. 45). У темељу дегенерације човечанства, раније и сада, стоји системско обезличење човека, његово претварање у предмет, у ствар. И што је још горе зло знање је данас утемељено као нужан пут напретка. Европски дух је одавно сачињен из оног које вуче порекло из хуманизма класичне грчке филозофије („човек је мера свих ствари“) и оног варварског, поробљавајућег хобсовог „човек је човеку вук“. То траје до данашњег дана. Нема хуманизма без солидарности и осећаја блискости с онима којима је стало до моралних норми садржаних у хришћанској, посебно у православној етици у којој је „човек човеку нада“. Без те топлине и саосећајности, религиозног или нерелигиозног порекла, хуманизам се своди на оголели рационализам, „неутрално“ знање, сујетну проповед, мање-више пуко посматрање патње и неми пролазак поред ње.

Као што је наука само по себи неутрална, али може бити злоупотребљена, па уместо на добробит човечанства да служи за његово уништење, сличан је случај и са религијом. Крај историје, како рече Александар Кожев, долази када животињска егзистенција замени људску. То се управо десило у прошлом веку када је једна културна провинција, захваљујући врхунско организованом систему насиља, прогласила врхунским културно-цивилизацијским достигнућем своје вредности и мерила, +2 и што је најгоре наметнула их свима осталима. Разум (логос) насупрот вери за Аристотела значио је имати способност разликовања добра од зла. Модерна рационалност хеленски логос претворила је у калкулатски логос („добро је оно што је корисно“) – отуда је свет у коме живимо постао, захваљујући науци, „свет атомске технике а прашумске етике“ (Јустин Поповић). Ово време је време организованог и институционализованог свеопштег унижавања људи и научно-технолошког уништавања људи. Наш свет живота је лишен смисла и јури у суноврат. У временима када је велико огледало света разбијено, кад је свет новим

„цивилованим варварством“ доминантне западне цивилизације, уведен у *аморални морализам* наука и религија нису и не треба да буду две супротстављене реалности. Теологија није граница науке, а још мање њен непријатељ, већ оба погледа на свет морају бити на истом задатку, а то је пре свега наћи и очувати сврху постојања овог света.

Литература

- Анђелковић, П. (2017). Човек је човеку вук и(или) човек је човеку нада – парадигма западног и православног човека. У: Д. Бојовић (ур. и прир.), *Црквене студије* (185–208). Ниш: Центар за византијско-црквене студије; Центар за православне студије.
- Аријел, Р. (2007). *Наука открива Бога, њозагина велике контираверзе*. Београд: Стручна књига.
- Бал, Ф. (1997). *Моћ медија*. Београд: Клио.
- Бек, У. (2011). *Ризично друштво: У њоирази за изјубљеном сиурношћу*. Нови Сад: Академска књига.
- Берђајев, Н. (1985). *Дух и реалност*. Загреб: Кршћанска реалност.
- Bronowski, J. (1984). *Uspori čovjeka*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Вирилио, П. (2000). *Информатичка бомба*. Нови Сад: Светови.
- Видојевић, З. (2015). *Пораз и алтернативе, ирејња њустоши и ејшка ојјора*. Београд: Завод за уџбенике.
- Видојевић З. (2016). Религија, хуманизам и знање. У: М. Благојевић, М. Лолић, С. Мојсић (ур.), *Веровање и/или знање, Тематски зборник радова са међународне конференције* (33–35). Београд: Институт друштвених наука.
- Вучић, Р. (1967). *Психологија културе*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.
- Иљин, И. (2012). *Пућ ка очиледности*. Београд: Логос.
- Јеротић, В. (2014). Образовање, наука, религија. У: М. Дејић, М. Вуковић (ур.), *Зборник радова Наука, религија, образовање* (15–22). Београд: Учитељски факултет.
- Липовецки, Ж. (1987). *Доба њразнице*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Маркс, К., Фридрих, Е. (1953). *Рани радови*. Загреб: Култура.
- Калезић, Д. (1972). *У њознајмо релијју*. Београд: Издање аутора.
- Мајоров, Г. (1982). *Формирање средњевековне филозофије*, Београд: Графос.
- Недељковић, Р. (2017). Ризично друштво и аморални морализам. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Зборник радова филозофској факултету у Приштини*, XLVII (2) (283–301). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Паскал, Б. (1965). *Мисли*. Београд: Култура.

- Сигмунд, Ф. (1986). *Будућности једне илузије*. Загреб: Напријед.
- Свенсен, Л. Ф. (2006). *Филозофија зла*. Београд: Геополитика,
- Расел, Б. (1976). *Религија и наука*. Сарајево: Светлост.
- Тофлер, А. (1983). *Трећи Талас*. Београд: Југославија – Просвета.
- Тејлор, Ч. (2011). *Доба секуларизације*. Београд: Службени гласник.
- Харун, Ј. (2002). *Обмана еволуције: научни колајс дарвинизма и његова идеолошка ѿозагина*. Београд: Центар за природњачке студије.
- Хекел, Е. (1912). *Тајне светиа*. Београд: Рад.
- Хоркхајмер, М. Адорно, Т. (1989). *Дијалектичка ѿросветијтељства*. Сарајево: Веселин Маслаша, Светлост.
- Џвитковић, И. (1996). *Социологија религије*. Сарајево: Министарство образовања, науке, културе и спорта.
- Жуњић, С. (2009). *Модерности и филозофија*. Београд: Плато.
- Ђимић, Е. (1996). *Социјалфајетиско друштво и религија*. Сарајево: Светлост.
- Унамуно, М. (1967). *О трајичном осећању животоа*. Београд: Култура.
- Џонат, В. (2000). *Иконе Еволуције: наука или мии? Зашто је тако много од оноа што учимо о еволуцији ѿофрешно?* Београд: No limits book.
- Џуен, Г. (2000). *Крах еволуције*. Београд: No limits book.
- Џентри, Р. (2000). *Мала мистерија стварања*. Београд: Бата-књига.
- Жуњић, С. (2009). *Модерности и филозофија*. Београд: Плато.
- Шушњић, Ђ. (2004). Религија и наука. *Религија и толеранција* 2 (2004)2, 7–15.
- Шушњић, Ђ. (1997). Религија и нерелигиозност: теизам и атеизам. *Градина* 2/1997, 28–40.

Интернет извори

<http://www.geopolitika.rs/index.php/sr/duhovni-ivot/15-priznajem-postoji-bog>
(Пристиупио: 10. 08. 2007).

Радмило Рончевић. Теорија еволуције - чињенице или спекулације, <http://borbaza-veru.info/content/view/8011/33/> (Пристиупио: 15. 08. 2017)

PETAR M. ANĐELKOVIĆ

University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy

SCIENCE AND (OR) RELIGION – IS GOD THE LIMIT OF SCIENCE OR NOT?

Summary

Are there limits for science? Is God that limit? From the very beginnings, science and religion have been different and diametrically opposite realities between which exists fundamental tension and permanent contradictions. Many of the scientists from Comte, Feuerbach, Marx, Durkheim and Freud believed in the future society in which science would dominate and religion disappear. But there are those scientists (Anthony Flu – „icon of atheism“), which, pressed by irrefutable evidence, say, „I admit there is a God“. Reason (logos) against the religion for Aristotle meant to have the ability to distinguish good from evil. Modern rationality has turned Hellenic logos into calculating logos („good is what is useful“), hence the world we live in has become, thanks to the science, „the world of atomic engineering and jungle ethics“ (Justin Popović). This age is the age of organized and institutionalized universal humiliation of human and scientific and technological destruction of people. Our world's life is devoid of meaning and rushes into the abyss. Just as science is inherently neutral, but it can also be misused, and instead of the benefit of mankind to serve it, it is similar to religion. The end of history, as the great Alexander Kochev says, comes when human animal existence is replaced by animal existence. And when one sad cultural province, thanks to a highly organized system of violence proclaimed top cultural and civilization achievements, impose its values and criteria on all others. In times when the great mirror of the world is broken, when the world is the new „civilized rampage“ of the dominant Western civilization, introduced into the amoral moralism of science and religion, there should not be two opposing realities, that God is not the boundary of science, but yes, they must be the same task and it is to find and preserve the purpose of the existence of this world. Neither religion can be scientifically conceived, nor is it good for science to be a new kind of religion. The fact that many philosophers and scientists were or are in their own way religious, and which is somewhat difficult to draw a clear boundary between these areas of the spirit, does not dispute the need for autonomy and science and religion. Each of them contains different experiences. In this paper the author represents point of view that the science

and religion are not and should not be two conflicting realities, that God is not the limit of science, but that, at a time when the large mirror of the world is shattered, they must be on the same mission and that is to find and preserve the purpose of the this World. So, following the lessons of St. Maximus the Confessor, that science without religion is idolatry, and religion without science fantasy, science and religion, with mutual respect and tolerance, should seek the same goal: humanization of humanity.

Keywords: science, religion, reason, knowledge, modern society.